

**НЕОФІЦІЙНЕ ПОЛЕ ІНФОРМАЦІЇ ТА КОМУНІКАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В МІЖВОЄННІЙ ЧСР:
АНЕКДОТИ, БУВАЛЬЩИНИ, ПЛІТКИ, ЧУТКИ, ОПОВІДКИ 1921-1939)**

О. Є. Зубко

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського
zubkoolga5@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7052-1472>.

У статті йдеться про неформальне спілкування українських політичних вихідців, що опинилися на теренах міжвоєнної Чехословаччини.

Мета дослідження. *За допомогою таких форм неформального спілкування, як плітки, чутки, анекдоти, бувальщини та оповідки показати спектр тем, які цікавили українських вихідців.*

Методологічною основою дослідження *є історично-хронологічний метод дослідження еміграційного повсякдення, що ґрунтується на вивченні виникнення, формування та розвитку повсякденних норм буття та їх різноманітних форм.*

Наукова новизна дослідження *полягає в показі тих або інших відомих політичних, суспільно-громадських, культурних та військових діячів у якості пересічних особистостей, котрим притаманне звичне, буденне, оскільки вони, по-перше, виступаючи носіями національної ідентичності, опинившись в нових життєвих реаліях, виявилися причетним до вироблення й адаптації нових життєвих правил, норм, стандартів, приписів повсякденного життя; по-друге, вбираючи у себе реалії чехословацького повсякдення, українські вихідці переносили на чехословацький ґрунт раніше сформовані «українські довізвольні» погляди та норми повсякденного життя.*

Висновки. *Неформальне спілкування в еміграційному середовищі свідчило про релаксацію людей, котрі часто-густо втомлювалися від занадто офіційних норм спілкування та потребували змін настрою (на кшталт «вихлюпу» на футбольному чи хокейному матчі). Рятуючись від одних емоцій, емігранти звільняли свою психіку для інших і цим емоційно перебудовувалися та розвивалися.*

Ключові слова. *Українська політична еміграція, міжвоєнна Чехословаччина, повсякденне життя, анекдоти, чутки, плітки, бувальщини, оповідки.*

Данная публикация рассказывает о неформальном общении украинских политических эмигрантов в межвоенной Чехословакии.

Цель данного исследования. *С помощью таких форм неформального общения, как сплетни, слухи, анекдоты, истории и рассказы показать спектр тем, которые интересовали украинских изгнанников.*

Методологическая основа исследования *– историко-хронологический метод исследования эмиграционной повседневности, который базируется на изучении возникновения, формирования и развития повседневных норм в разнообразии его форм.*

Научный акцент исследования *состоит в рассмотрении известных политических, общественных, культурных и военных деятелей в качестве обыкновенных личностей, которым не чуждо ничто «человеческое, повседневное. Ведь, во-первых, являясь носителями национальной идентичности, оказавшись в новых жизненных реаліях, украинские эмигранты создали и адаптировали новые жизненные правила, нормы и стандарты. А во-вторых, перенимая реалии чехословацкой повседневности, они привносили в нее украинские «доэмиграционные» взгляды и нормы повседневности.*

Выводы. Неформальное общение в среде украинской политической эмиграции свидетельствовало о релаксации и усталости от формального общения и указывало на необходимость смены эмоционального состояния.

Ключевые слова. Украинская политическая эмиграция, междувоенная Чехословакия, повседневная жизнь, анекдоты, сплетни, слухи, истории, рассказы.

The article deals with informal communication between Ukrainian political emigrants, who found themselves on the territory of interwar Czechoslovakia.

The aim of the study. reveal a number of topics that interested Ukrainian emigrants, using such forms of informal communication as gossip, rumors, anecdotes, true and untrue stories.

The methodological basis of the study is a historical-chronological method of studying the emigration everyday life, based on the study of the emergence, formation and development of norms of being and their various forms.

The scientific novelty of the study is to present well-known political, social, cultural and military figures as ordinary individuals, who are characterized by the of everything ordinary and everyday, because they, first, as bearers of national identity, found themselves in new realities of life, were involved to creating and adaptation of new life rules, norms, standards, regulations of everyday life; secondly, absorbing the realities of Czechoslovak everyday life, ukrainian emigrants transferred their previously formed "ukrainian pre-liberation" views and norms of everyday life to Czechoslovak soil.

Conclusions. Informal communication in an emigration environment was indicative of relaxation of people, who often got tired of too formal norms of communication and needed changes in emotions (such as "splashing out emotions" at a football or hockey match). Escaping from some emotions, emigrants freed their psyche for others and thus emotionally rebuilt and developed.

Keywords. Ukrainian political emigration, interwar Czechoslovakia, everyday life, anecdotes, rumors, gossip, true and untrue stories.

Неформальне спілкування – досить багатогранне. Не вистачить паперу, сил та часу аби перерахувати всі ті теми, котрі воно охоплює. Це і тематичні розмови про погоду, сім'ю, фільми, книги, прогулянки, ті або інші переживання, стосунки, захворювання; це і повідомлення різноманітних новин, дискусії, сварки, вираз симпатій, обмін думками та інше. Тобто, неформальне спілкування, оминаючи соціальні статуси та ролі, акцентує свою увагу на людських взаєминах та відносинах. Тут бере перевагу емоційна, а не цільова (раціональна) сторона. Українському еміграційному осередку в міжвоєнній ЧСР були притаманні кілька окремих форм неформального спілкування, зокрема: анекдоти – короткі усні гумористичні або сатиричні оповідання про якісь події або випадки часто з несподіваними та парадоксальними фіналами; плітки – особлива здебільшого недостовірна інформація, що розповсюджувалася винятково усно; чутки – звістки, повідомлення про когось або про щось, вірогідність яких не встановлена; бувальщини – усні оповідання про якісь надзвичайні події та оповідки – словесні повідомлення про когось або щось. Проте, усі ці форми об'єднували гумор, сатира й іронія, як своєрідні способи психологічного захисту й духовного самоствердження.

Українська еміграція у міжвоєнній ЧСР (за підрахунками дослідників у цій країні опинилося 20000 осіб) була суто політичною, оскільки її вихід за кордон був спричинений як подіями Першої світової війни, так і поразкою Національно-визвольних змагань 1917-1920-х років. Про це першими писали безпосередні учасники тих подій: М. Шаповал [17], Є. Чикаленко [16], Б. Мартос [4], інші. Українська еміграція в міжвоєнній ЧСР – в полі зору і новітніх дослідників, як українських, так і чеських зі словацькими: С. Віднянського [1], В. Трошинського [12], В. Піскун [7], З. Сладека [18], М. Мушинки [5].

Опинившись на чехословацьких теренах, українським вихідцям довелося пережити умовно чотири різних неоднозначних «часових» періоди в цій країні. Перший з них датується

1918-1921 рр., коли на територію ЧСР потрапили військові підрозділи Української Галицької Армії: «Гірська бригада», «Старий табір», «Глибока», «Крукеничі». Це сталося після того, коли переважаючі сили польської армії під командуванням генерала Й. Галлера витіснили їх на територію Закарпаття, де в Мукачево війська були роззброєні. Інша частина українських військових формувань УГА брала участь у придушенні наступу угорських комуністичних формувань у Словаччині в складі чехословацької армії. Після завершення боїв на території Словаччини військові підрозділи УГА були інтерновані в Судетах. Тут у містечках Німецьке Яблонне, Ліберці, Йозефів, Тврдошині, Жиліні, Кежмарку були створені військові табори. Крім вояків УГА (основного складу) тут перебували також втікачі з польських таборів, цивільні біженці з Галичини та військовополонені з Італії. Першу крапку в існуванні військових українських поселень «поставили» умови Ризького мирного договору 18 березня 1921р., а згодом результати конференції послів держав Антанти щодо Тешинської області Сілезії між ЧСР і Польщею 28 липня 1921 р. Та остаточно військові табори ліквідовувалися в березні 1923 р., коли Рада послів Антанти визнала анексію Польщі щодо Східної Галичини. 13 жовтня 1923 р. Міністерство народної оборони ЧСР видало постанову про те, що всі мешканці таборів отримують надалі тільки харчовий пайок і позбавляються усіх фінансових виплат. Всі, хто планує виїхати додому або десь далі за межі ЧСР, отримують квиток до найближчої прикордонної станції та безкоштовне п'ятиденне харчування. Ті ж, котрі залишаться на території ЧСР, мають знайти собі роботу. За таких умов, частина українських військовослужбовців прийняла чехословацьке громадянство і перейшла на службу до армії ЧСР; вихідці з Наддніпрянської України з серпня 1921 р. з дозволу головної команди УГА виїздили до УСРР; а ще частина військових залишилася в країні, відтак ними вже займався Комітет опіки над емігрантами Української Галицької Армії, створений в травні 1923 р. Тому говорити про неофіційне поле інформації й комунікації в умовах військових дій та територіальних конфліктів у такій короткій не доводиться.

Натомість, нас цікавлять більш тривалі другий, третій та четвертий періоди життя української еміграційної спільноти. Другий період охоплює 1921-1925 рр., коли до міжвоєнної ЧСР прибула основна частина антибільшовицької еміграції. Саме на ці роки припадає активність «Руської допомогової акції» («*Ruská pomosná akce*»). За 1921-1937 рр. державна підтримка уряду ЧСР антибільшовицькій еміграції склала 500 млн. чехословацьких крон. Кульмінаційним «акційним роком» став 1924 р., коли на потреби «руських вигнанців» загалом (українцям, білорусам та росіянам) офіційно Прагою було видано 99775 млн. крон. За умови, що співвідношення чехословацької крони до американського долара в 1923-1933 рр. становило 100:2.96, сума виходила просто вражаюча [2, с. 85-86].

1925-1929 рр. – третій період життя українських вихідців на теренах міжвоєнної ЧСР – носив назву «поворотництво». У грудні 1926 р. міністр закордонних справ Едуард Бенеш повідомив парламент, що збирається згорнути «Руську допомогову акцію». Проти такої допомоги виступали чеські комуністи та Міністерство фінансів. «Руська допомогова акція» стала по суті об'єктом політичної боротьби в самій Чехословаччині, тому витрати на антибільшовицьку еміграцію поступово обмежувалися. Більше того, ЧСР налагоджувала економічні стосунки з СРСР, і, звісно, не була зацікавлена в демонстрації допомоги опозиційним до більшовиків українцям.

Четвертий період життя українських вихідців датується 1930-ми роками. На початку 1930-х рр. зовнішньополітична ситуація в світі почала докорінно змінюватися і це неминуче вплинуло як на зовнішню, так і на внутрішню політику ЧСР. Тогочасне міжнародне становище характеризувалося посиленням протистоянням між Заходом та Сходом, що не могло не позначитися на позитивному вирішенні українського питання та житті української еміграційної спільноти в цілому. Репресії і терор проти українського народу з боку сталінського тоталітарного режиму, переслідування, асиміляторська та колонізаторська діяльність Польщі на західноукраїнських землях, агресивні наміри стосовно України, що відкрито лунали з боку німецьких нацистів, підготовка нової світової війни, зацікавленими в

ній силами і світова економічна криза, що затяглася в ЧСР аж до 1935 р., турбували усіх «українських пражан» без виключення.

В 1921-1925 рр., з урахуванням «концепції швидкого повернення», в українському еміграційному середовищі найбільш поширеними були чутки та плітки. Усі вони були сконцентровані навколо теми тимчасовості більшовицького ладу та можливого його занепаду. Чи не найбільше обговорювалася інформація про військові змови в середовищі «советських» Збройних сил і ймовірно причетність до змов маршала Тухачевського. Чутки ці, зауважимо, були не безпідставними, бо справді, поразка політики «воєнного комунізму» в СРСР разом із гіркими уроками радянсько-польської та громадянської воєн й тактично-стратегічний перехід до нової економічної політики – все це давалося взнаки. Найбільше серед емігрантів велася мова про військову змову 1923 р. Емігранти переповідали, що начебто в кінці 1923 р. Володимир Антонов-Овсієнко¹ – голова Головного політичного управління Червоної армії (рос. ГлавПУРа), Микола Муралов² – керівник Московського військового округу та кілька військових осіб «звернулися» до Лева Троцького³ з пропозицією усунути (розстріляти) Сталіна⁴ та Зінов'єва⁵ [10].

На нашу думку, чутки про ті або інші військові змови в еміграційному середовищі виникали виключно з причини того, що молода Чехословацька Республіка стояла перед дилемою дипломатичних зносин, як з СРСР, так і з УСРР, котра до 1929 р. фактично за обсягом реальних повноважень і прав виступала суб'єктом міжнародних відносин. До усього, саме Антонов-Овсієнко в 1925 р. став дипломатичним представником СРСР як в ЧСР, так і в Литві з Польщею. Обговорювалися в еміграційному празькому осередку ЧСР і військові змови 1930 р. та 1935 р.

У ці ж роки (1921-1925) не менш популярними серед українських вихідців були також чутки про меншовартість й недолугість суто українських політичних конкурентів. Кажучи іншими словами: «шаповалівці» підсміювалися над «петлюрівцями», «петлюрівці» – над «шаповалівцями», а разом (ті й інші), що, головне, кепкували з монархістів (гетьманців). Подебрадець Валентин Сім'янцев⁶, як представник петлюрівського осередку, згадував: *«Через Громком (УГК в Празі⁷) чоловік 20 подебрадців дістало працю в маєтку пана Микулова (десь під Пльзем). Не так близько до Подебрад..... А тут... приїхав наш новий студент-робітник Бать, гетьманець. З вокзалу його легеньку валізку ніс якийсь хлопчак. Для нього це було чимось нормальним, а нам ніяк не лізло під покришки. Батеви дісталася пасти гусей. Гуси, потрібно сказати, цілком порядні сотворіння і, напевне, слухали б навіть Батя, але от гусак. До чого ж розумний, сміливий, зарозумілий, зухвалий і нахабний. Гуси в шкodu, Бать до них, гусак до Батя. Хворостини він зовсім не боявся. Бать тікав від такої напасті, а гуси паслися в шкodu. Чортів гусак відгадав людину! І часто-густо ганяв нашого гетьманця по полю. Такого інтелігентного, в темному одязі, капелюсі, з книжечкою чи газетою в кишені про всяк випадок...*

¹Володимир Олександрович Антонов-Овсієнко (1883-1938) – російський революціонер українського походження, більшовик, військовий діяч і дипломат. Борець проти УНР і створювач УСРР.

²Микола Іванович Муралов (1877-1937) – радянський військовий діяч, член Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК).

³Лев Давидович Троцький (1879-1940) – комуністичний діяч, ідеолог троцькізму – одного із різновидів марксизму.

⁴Йосип Віссаріонович Сталін (1878-1953) – радянський військовий та політичний діяч, генеральний секретар Комуністичної партії Радянського Союзу (1922-1953), голова уряду (1941-1953). Встановив в СРСР однопартійну тоталітарну систему та став одноосібним диктатором.

⁵Зінов'єв Григорій Овсіївич (1883-1936) – радянський партійний діяч.

⁶Валентин Іванович Сім'янцев (1899-1992) – військовий (сотник Армії УНР), скульптор, родом з Харківщини, за фахом – інженер-гідротехнік.

⁷Український Громадський комітет (1921-1925) – громадська і допомогова станова, створена за сприяння Микити Шаповала (1882-1932).

Згодом Бать дістав нове завдання – полоти на картоплищі бур'яни. Та й тут біда: він ніяк не міг розпізнати де бур'ян, а де бадилля. Все ж зелене. Він смикав, рвав і теревив усе, що лізло під руку.... «Попрацював» наш Бать на «різних посадах» з однаковими наслідками та і поїхав додому. Господар його навіть своїм «Рол Ройсом» на двірець відвіз» [8, с. 89].

В ці часи пліткувалося переважно про тих, хто мав виражене хобі або якесь прикметні (виразні) особливості у зовнішності чи в поведінці, наприклад, про схильність до перевірок всього та всіх професора Бориса Мартоса¹. *«Проф. Б. Мартос дуже популярно викладав свої лекції з курсу теорії кооперації, й це студентам, серед яких більша частина була бувших студентів російських високих шкіл, не подобалося й вони стало з цього глузували.... Одного разу під час викладу проф. Б. Мартос, як приклад уважливості кооператора до своїх обов'язків, навів, що крамар (торгівець, продавець якогось товару – О. З.), зачинаючи на колодку крамницю, мусить перед відходом посмикати за колодку, щоб переконатися, чи справді він її замкнув. Студенти з цього вже надто популярного прикладу тільки й реготали. (Маємо зауважити, що сам професор Мартос не раз, зачинаючи двері власного будинку, миттєво відчиняв їх, щоб перевірити, чи не забув він у будинку ключі. – О. З.). Але по кількох днях трапилася пригода – хтось обікрав студентську кооперативну крамницю, бо колодка не була замкнена..... На другий день під час викладу проф. Б. Мартос звернувся до слухачів: «Ось кажуть, що професор Мартос такий і сякий, дурниці на лекції верзе. А я казав, щоб за колодку посмикати! А ось не послушали – й кооперативу обікрали, – тріумфуючи заявив він!»» [3, с. 147].*

Серед найбільш популярних анекдотів 1921-1925-х – анекдоти релігійного та дозвілєвого змісту. Так, у 1921-1925 рр. в когорті «українських пражан» досить відчутними були протиріччя між православними та греко-католиками. Відносини цих двох груп віруючих гарно ілюстрував популярний анекдот 1925 р.: *«Український посіпака опинився на безлюдному острові як ото Робінзон Крузо. Через десять років нашого посіпаку знаходять рятівники. Вони знайомляться з його господарством: милуються хатинкою, городом, одомашненими тваринами, різними господарськими будівлями. Одне тільки дивує рятівників: навіщо посіпака побудував дві Церкви, два храми. «Чому дві?» – запитують рятівники у нього. «А тому, – відповідає той, – що одну я відвідую, а в другу ніколи не ступить моя нога» [13, арк. 221]. А з розбудовою «Українського Соколу»² жартувалося й так: *«Зустрілися три воші. Ось одна і питає в товаришок, куди це вони зібралися. Ті відповідають, що «до Петра». Перша воша, почувши це, радить товаришкам «йти до Миколи», бо в нього довге й немите волосся, тоді як Петро зовсім лисий. А товаришки і відказують, «що в Миколи вони живуть, а до Петра ходять на фігурну ковзанку»» [14, арк. 23].**

А ось бувальщини та оповідки початку 1920-х – це переважно інформація про пошуки кубанцем Григорієм Омельченком³ скарбів у замку Карлштейн⁴.

У 1925-1929 рр., у «часи поворотництва», коли стало зрозуміло, що більшовизм не збирається «конати», а навпаки, «розправляє крила», поширювалися вже чутки про ті або інші мотиви (причини) власне «поворотництва» конкретної особи (осіб). У Подєбрадах перешіптувалися: *«Повернувся із «Совдепії» обробаний Сімович. «Обробтали» таки: Шевченком або Франком. «Вас там чекають. Ви там затребувані. Здається, рівно 40000 \$.*

¹Борис Миколайович Мартос (1879-1977) – український громадсько-політичний діяч, вчений-економіст, кооператор і педагог, голова Ради міністрів УНР.

²Український Сокіл в ЧСР (1922-1929) – еміграційна спортивна організація. Засновник – Василь Хомич Прохода (1891-1971).

³Григорій Микитович Омельченко (1884-після 1945) – кубанський суспільно-політичний діяч, доцент кафедри історії слов'янських народів УВП ім. М. Драгоманова в Празі, директор Української реформованої гімназії в Ржевничах (1922-1945).

⁴Замок Карлштейн – готичний замок імператора Карла IV на 72-метровій вапняковій скелі над річкою Бєроунка в 28 км від Праги.

Проте, Україна бідна на гроші, тому «культурних емігрантів» потребує, а «політичним» не має чого думати про поворот» [15, арк. 12]. *«Не дивуйся, – писав дружині з Праги Станіслав Дністрянський¹ 7 травня 1928 р., – що мої карточки ляконічні, бо справді монотонне життя проваджу і хиба розриваюся тим, що піду до Горбачевських. Стара запросила мене, щоби прийшов сьогодні, тому заглянув до них після обіда. Стара наговорила, що могла, попліткувалася, напсьочила на різних наших посібників...»* [11, с. 311].

Щодо пліток, то «поворотництво» змусило «підходити» до пліток значно обережніше. Так, 1926 р. «зачепив» Володимира Старосольського² (повернувся до Львова в 1927 р.). Володимир Якович, з якоїсь причини, постійно носив у кишені штанів годинника, котрий ніколи не йшов, тому він весь час всюди запізнювався. Як згадували «українські пражани»: *«Старосольський любив читати до пізньої ночі, а зате не любив раннього вставання.*

-Пане меценасе! (Стрункий, з гарним обличчям, надзвичайно чемний та елегантний, визначний учений-правник та знавець мистецтва Володимир Старосольський звався поза очі «меценасом» (діалогічне – адвокат – О. З.), що в часи старшинства Українських січових стрільців, що у професорському чині). Чи ви й далі так пізно встаєте?

-О, пане товаришу, минулися часи. Я тепер страшенно ранній птах. - Не може бути!?
- Так-так. Знаєте, я маю у Празі господиню, що поставила собі навчити мене вставати рано. Отже будила мене цілий тиждень о десятій, потім о дев'ятій, а як я привик до дев'ятої, то почала будити мене о восьмій, за тиждень о сьомій, ще за тиждень о шостій, далі о п'ятій, і так пішло, що я тепер встаю в одинадцятій, але зате на цілу добу скоріше...» [3, с. 168].

Серед популярних і знову зауважимо обережних анекдотів того часу – анекдот-згадка про Сергія Шелухіна³, котрий постійно з кимось за щось сварився: *«Одним із радників української делегації на Мирову Конференцію у Парижі був правник Сергій Шелухин, тепер професор Українського Вільного Університету у Празі. Він замовив собі білет (візитівку – О. З.) з титулом *senateur* тому, що був членом Вищого Суду в Одесі, званого сенатом. По-французьки значило це – член вищої законодавчої палати. Один із секретарів делегації пояснював «сенаторові» Шелухинові, як слід було перекласти його почесність по-французьки, а також і те, що такий титул не слід поміщувати в правому кутку білета, де звичайно пишеться місто й адреса. Переконатися «сенатора» було неможливо, він був у професії – «прокуратором» (прокурором – О. З.). Тоді один із секретарів і озвався: «А я гадаю, що титул сенатор і то саме в тому місці на білеті зовсім підходить, бо сенатор, значить той, що мешкає під Сеною»* [3, с. 10].

У 1927 р. у Харкові відбулася Всеукраїнська правописна конференція з унормування Правопису 1926 р. Серед закордонних її учасників було й декілька «українських пражан», зокрема, згадуваний «обработаний Советами» мовознавець Василь Сімович⁴. Тому більшість бувальщин й оповідок періоду «поворотництва» присвячено саме Правописній конференції або власне змінам українського правопису. Так, Леонід Білецький⁵ на той час ректор УВП ім. М. Драгоманова в Празі (1923-1933) боронив ідею українізації чужих (закордонних) імен та прізвищ. Тому, історія, що трапилася з Білецьким, обговорювалася досить активно серед «українських пражан»: *«-Чому б, наприклад, не перекласти Мікель Анджело на Михайло*

¹Станіслав Северинович Дністрянський (1870-1935) – український вчений-правник і політичний діяч, автор проекту Конституції ЗУНР.

²Володимир Якимович Старосольський (1878-1942) – суспільно-політичний діяч, соціал-демократ, соціолог, юрист, адвокат, дійсний член НТШ, в.о. міністра закордонних справ УНР в 1919-1920 рр. Автор «Теорії нації».

³Сергій Павлович Шелухін (1864-1938) – український вчений, юрист, історик, дипломат.

⁴Василь Іванович Сімович (1880-1944) – український мовознавець, філолог і культурний діяч, дійсний член НТШ.

⁵Леонід Тимофійович Білецький (1882-1955) – український літературознавець, дійсний член НТШ, професор та ректор УВП ім. М. Драгоманова в Празі, президент Української Вільної Академії наук (1948-1952).

Янгол? Гарно й для всіх зрозуміло. Толстой міг би бути Товстим, так само як Словацкі пишемо Словацький... – постійно повторював професор.

Минає якийсь час. У цьому самому товаристві двоє журналістів у присутності нашого пуриста-філолога заводять таку розмову:

-Чи читали ви, що відкрили нові поеми Олександра Гарматія?

Наш філолог насторожив вуха. Розмова йде далі:

-Цікаво, що у Савітах видали тепер «Сповідь» Івана Яковича Руденка. А в Італії підготовляють повне видання творів Гаврила Благовісника....

Філолог не витримав: - Про що ви балакаєте?

- Про Пушкіна, про Жан-Жака Руссо й про Габрієля д'Ануціо, пане професоре.

Філолог закліпав очима й довго-довго стояв із роззявленим ротом, не знаючи з чого починати» [3, с. 50].

У 1930-х рр. основна маса чуток стосувалася питання працевлаштування. Усіх цікавило: де можна було працювати, за яку оплату та який термін? Багато хто бідкався зі свого або чужого життя-буття. «В 1933-1937 роках, – пригадував Валентин Сім'янець, – всю Республіку справді було поділено на зони, про які ходили чулки. В зонах визначено було платню нефаховим робітникам. З Центру з Праги розходилися круги аж до Карпатської України. Центр, Прага – робітникові за годину праці 2.20 корон, а в Карпатській Україні – 1.2 корони. Заробітку грубого аж 88 корон в місяць, з відрахуванням – 80 корон...» [9, с. 93].

Серед відомих пліток 1930-х – плітка про Івана Огієнка¹, котрого в українському «празькому» еміграційному середовищі, встигли охрестити «самореclamником»:

«Професор Іван Огієнко, редактор «Рідної мови» (журналу, що виходив друком у Варшаві в 1933-1939 рр. – О. З.) – відомий своєю скромністю. Він не любить зайвої реклами і коли друкує в своєму органі всякі листи своїх передплатників із дифирамбами про його великі заслуги, що вчить їх граматики та правопису, то робить це тільки для рідної мови. Рідна мова і він – це та сама справа, і вона йде тим краще, чим більше людей в це повірить. Щоб зміцнити свій авторитет, шановний професор здав навіть докторат у чеському Брні (доктор філософії університету в Брно, 1931 р. – О. З.), і коли в пресі появилися сенсаційні вістки, що його зробили почесним доктором у швейцарському Берні, він щиро покинував головою, щоб підтримати ту бідну українську науку, про яку так мало знають на чужині.

І, мабуть, давно вже не було такої радості між його звеличниками, як на звістку 1-го квітня, що Королівський Інститут у Лондоні вибрав його своїм почесним членом «за заслуги в ділянці пропаганди культу милозвучності європейських мов». Цей Іквітневий жарт, що появився серед інших у «Ділі» (львівська суспільно-політична газета, що виходила друком в 1880-1939 рр. – О. З.), передрукував чернівецький часопис «Час» як зовсім поважну новину, не відчуваючи ні на хвилину скільки гумору є у формі цієї новини та її змісті. Причина проста: автореклами, які розсилає проф. Огієнко, є у тому самому дусі... » [3, с. 151].

Анекдоти тих часів в середовищі «українських пражан» були здебільшого анонімними: «Один із поетів подав до редакції журналу героїчний вірш «Смерть Перуна». Проте невідомо, чи було те витівкою редактора чи витівкою мовного коректора, бо до слова «Перун» була додана ще одна літера. Нещасний поет побачивши, що сталося «з полетом його душі» почав бігати Прагою й скуповувати всі можливі примірники журналу. Однак, кількох примірників цілком вистачило аби українська Прага потопала в сміхові. І поетові нічого не залишалось, як виїхати на деякий час з міста» [6, с. 74].

А ось серед бувальщин та оповідок йшлося переважно про реалії життя за Протекторату та неминучість війни. Більшість з українських вихідців мала дітей, які відвідували українські школи. Проте ці школи не обійшов «гітлерюгенд». Влітку українських дітей шкільного віку німецька влада примушувала скеровувати до таких таборів, які розміщувалися на березі Північного моря у «Фатерланді», оскільки Пласт на той час

¹ Іван Іванович Огієнко (1882-1972) – учений-історик, поет, суспільно-політичний і церковний діяч.

опинився під заборною. Як згадувала Наталка Наріжна¹ в 1938 р.: *«Табір ГЮ був розложений над білим, від дрібного піску, берегом, приблизно стодесять метрів вдалину і двадцять метрів вище моря. Від нього до перших морських хвиль були побудовані дерев'яні сходи. Присутні спали у великих шатрах.... Для ранішнього вмивання були поставлені на віддалі може п'ятдесяти метрів «залізні ночви» з кранами, з холодною водою і кусниками якогось зробленого на скору руку німцями мила, яке вживалося і до миття обличчя та рук і до прання білизни. Харчування в таборі неможливо було описати – пам'ятаю перший північно-німецький «айнтопф» – ніби суп, в якому плавали підозрілі кусники неоприділімого м'яса і такі ж самі кусники нарізаного сала. якась ярина і вся та розкіш була залита малиновим соком... З поважними мінами кожного дня по полудні слухали ми лекції про важливість славних німецьких трьох К (кюхен, кіндерн, кірхен), не розуміючи з тої балаканини нічого, бо не знали німецької мови.... Врешті прийшов кінець нашого знайомства з гітлерівським доростом, членки якого крім Фрідріха Великого не знали ніякого героя з історії Європи. Перед від'їздом з Німеччини, наші проводарі затримали нас в Берліні. Хто хотів, міг оглядати Олімпійський стадіон, а тих, хто не хотіли, повели в зоологічний сад...» [6, с. 43-44].*

Отже, підсумовуючи все вище сказане, відзначаємо: неформальне спілкування в еміграційному середовищі свідчило про релаксацію людей, котрі часто-густо втомлювалися від занадто офіційних норм спілкування та потребували змін настрою (на кшталт «вихлюпу» на футбольному чи хокейному матчі). Рятуючись від одних емоцій, емігрант звільняв свою психіку для інших і цим емоційно перебудовувався та розвивався.

Література

1. Віднянський С. Культурно-освітня та наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет. (1921-1945). К: Ін-т історії України НАН України, 1994. 82 с.
2. Зубко О. Є. Створення та діяльність Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1923-1933 рр.): дис.... канд. іст. наук. 09.00.12 // Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ. 2010. 224 с.
3. Летіло 40 сорок: Літературні анекдоти про відомих українських письменників, митців, політиків, та мистецькі й суспільно-політичні події 20-30-х рр. ХХ ст. // Упорядкування та літ. ред. Василя Габора. Львів: ЛА «Піраміда», 2015. 170 с.
4. Мартос Б. Українська Господарська Академія в ЧСР 1922-1935. Видано Абсолютентами Української Господарської Академії та Українського Технічно-Господарського Інституту. Нью-Йорк. 1959. 248 с.
5. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів: Історико-архівні нариси / Державний комітет архівів України, Асоціація українців Словаччини, Наукове товариство імені Т. Шевченка у Словаччині. К. 2005. 160 с.
6. Наріжна Н. Дитячими очима (Спомин). Praha: Vydalo Sdružení Ukrajinek v České Republice. Editor Mykola Mušinka. 2010 100 с.
7. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ століття): Монографія. Київ: «МП Леся». 2006. 672 с.
8. Сімянців В. Студентські часи. (Спогади). Чехо-Словаччина. Роки 1923-1929. Вашингтон. Д. К. 1973. 91 с.

¹Наталія Симонівна Наріжна (1922-2018) – український суспільно-громадський діяч, член УОН, донька відомого дослідника української еміграції Симона Петровича Наріжного (1898-1983).

9. Сімянцев В. Інженер-емігрант в Чехо-Словаччині. Роки 1929-1945. Четверта книга спогадів. В-во Юліяна Середняка: Buenos Aires – Philadelphia. 1978. 230 с.
10. Соколов Б. Чи була змова маршала Тухачевського // URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/chy-bula-zmova-marshala-tuhachevskogo> (дата звернення: 12.08.2018 р.)
11. Софія і Станіслав Дністряньські. Листи. Спогади. Статті [монографія] / за ред. д-ра мистецтвозн., проф. Ганни Карась; упорядн.: Ганна Карась, Людмила Обух. Івано-Франківськ: Фоліант, 2018. 350 с.: фото.
12. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / НАН України. Ін-т соціології: Відп. ред. В. Б. Євтух. Київ: Інтел. 1994. 260 с.
13. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України в м. Києві (ЦДАВОВ України). Ф. 4465. Оп. 1. Спр. 87. 294 арк.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України в м. Києві. (ЦДАГО України). Ф. 269. Оп. 1. Спр. 157. 85 арк.
15. ЦДАГО України. Ф. 269. Оп. 2. Спр. 170. 14 арк.
16. Чикаленко Є. Щоденник (1925-1929). Упорядкування, передмова та коментарі І. Старовойтенко. Київ: Темпора. 2016. 448 с.
17. Шаповал М. Щоденник від 01 січня 1925 р. до 22 лютого 1932 р. II Частина. Упорядкував Інж. Сава Зеркаль. Накладом упорядника. Видала Українська Громада ім. М. Шаповала в Новім Йорку. 1958. 136 с.
18. Dokumenty k dejinm ruske a ukrainske emigrace v Československe Republice. 1918-1939 [Text] / Z. Sládek, L. Běloševská. Praha: EUROSLAVICA, 1998. 343 s.

References

1. Vidnianskyi S. Kulturno-osvitnia ta naukova diialnist ukrainskoi emihratsii v Chekho Slovacchyni: Ukrainyskyi vilnyi universytet. (1921-1945). [Cultural, educational and scientific activities of Ukrainian emigration in Czechoslovakia: Ukrainian Free University. (1921-1945).] (in Ukrainian). K: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1994. 82 s.
2. Zubko O. Ye. Stvorennia ta diialnist Ukrainskoho vyshchoho pedahohichnoho instytutu im. M. Drahomanova v Prazi (1923-1933 rr.) [Creation and activity of the Ukrainian higher pedagogical institute named after M. Drahomanov in Prague (1923-1933)] (in Ukrainian): dys.... kand. ist. nauk. 09.00.12 // Kyivskyi natsionalnyi universytet im. Tarasa Shevchenka. Kyiv. 2010. 224 s.
3. Letilo 40 sorok: Literaturni anekdoty pro vidomykh ukrainskykh pysmennykiv, myttsiv, politykiv, ta mystetski u suspilno-politychni podii 20-30-z rr. XX st. [40 forty flew: Literary anecdotes about famous Ukrainian writers, artists, politicians, and artistic and socio-political events of the 20-30s of the twentieth century] (in Ukrainian) // Uporiadkuvannia ta lit. red. Vasylia Habora. Lviv: LA «Piramida», 2015. 170 s.
4. Martos B. Ukrainska Hospodarska Akademiia v ChSR 1922-1935. [Ukrainian Academy of Economics in Czechoslovakia 1922-1935] (in Ukrainian). Vydano Absolventamy Ukrainskoi Hospodarskoi Akademiita Ukrainskoho Tekhnichno-Hospodarskoho Instytutu. Niu-York. 1959. 248 s.
5. Mushynka M. Muzei vyzvolnoi borotby Ukrainy v Prazi ta dolia yoho fondiv: Istoryko-arkhivni narysy [Museum of the Liberation Struggle of Ukraine in Prague and the fate of its funds: Historical and archival essays] (in Ukrainian) / Derzhavnyi komitet arkhiviv Ukrainy, Asotsiatsiia ukrainistiv Slovacchyny, Naukove tovarystvo imeni T. Shevchenka u Slovacchyni. K. 2005. 160 s.
6. Narizhna N. Dytiachymy ochyma (Spomyn). [Children's eyes (Memory) (in Ukrainian)] Praha: Vydalo Sdruzeni Ukrajinek v České Republice. Editor Mykola Mušinka. 2010 100 s.
7. Piskun V. Politychnyi vybir ukrainskoi emihratsii (20-i roky XX stolittia) [Political choice of Ukrainian emigration (20s of the XX century)] (in Ukrainian): Monohrafiia. Kyiv: «MP Lesia». 2006. 672 s.

8. Simiantsiv V. Studentski chasy. (Spohady). Chekho-Slovachchyna. Roky 1923-1929. [Student times. (Memoirs). Czechoslovakia. Years 1923-1929. (in Ukrainian)] Vashynhton. D. K. 1973. 91 s.
9. Simiantsev V. Inzhener-emihrant v Chekho-Slovachchyni. Roky 1929-1945. Chetverta knyha spohadiv. [Emigrant engineer in Czechoslovakia. Years 1929-1945. The fourth book of memories. (in Ukrainian)]. V-vo Yuliiana Seredniaka: Buenos Aires – Philadelphia. 1978. 230 s.
10. Sokolov B. Chy bula zмова marshala Tukhachevskoho [Was there a conspiracy of Marshal Tukhachevsky] (in Ukrainian) // URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/chy-bula-zmova-marshala-tuhachevskogo> (data zvernennia: 12.08.2018 r.)
11. Sofiia i Stanislav Dnistrianski. Lysty. Spohady. Statti [monohrafiia] [Sofia and Stanislav Dnistriansky. Leaves. Memoirs. Articles [monograph] (in Ukrainian)] / za red. d-ra mystetstvozn., prof. Hanny Karas; uporiadn.: Hanna Karas, Liudmyla Obukh. Ivano Frankivsk: Foliant, 2018. 350 s.: foto.
12. Troshchynskyi V. P. Mizhvoienna ukrainska emihratsiia v Yevropi yak istorychne i sotsialno-politychne yavyshe [interwar Ukrainian emigration in Europe as a historical and socio-political phenomenon] (in Ukrainian) / NAN Ukrainy. In-t sotsiologii: Vidp. red. V. B. Yevtukh. Kyiv: Intel. 1994. 260 s.
13. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy v m. Kyievi (TsDAVOV Ukrainy). [Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine in Kyiv (TsDAVOV of Ukraine) (in Ukrainian)] F. 4465. Op. 1. Spr. 87. 294 ark.
14. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy v m. Kyievi. (TsDAHO Ukrainy). [Central State Archive of Public Associations of Ukraine in Kyiv. (TsDAGO of Ukraine) (in Ukrainian)]. F. 269. Op. 1. Spr. 157. 85 ark.
15. TsDAHO Ukrainy. [(TsDAGO of Ukraine) (in Ukrainian)]. F. 269. Op. 2. Spr. 170. 14 ark.
16. Chykalenko Ye. Shchodennyk (1925-1929). [Diary (1925-1929) (in Ukrainian)]. Uporiadkuvannia, peredmova ta komentari I. Starovoitenko. Kyiv: Tempora. 2016. 448 s.
17. Shapoval M. Shchodennyk vid 01 sichnia 1925 r. do 22 liutoho 1932 r. II Chastyna. [Diary from January 1, 1925 to February 22, 1932. Part II. (in Ukrainian)]. Uporiadkuvav Inzh. Sava Zerkal. Nakladom uporiadnyka. Vydala Ukrainska Hromada im. M. Shapovala v Novim Yorku. 1958. 136 s.
18. Dokumenty k dejinm ruske a ukrainske emigrace v Československe Republice. 1918-1939 [Documents on the history of Russian and Ukrainian emigration in the Czechoslovak Republic. 1918-1939 (in Czech)] [Text] / Z. Sládek, L. Běloševská. Praha: EUROSLAVICA, 1998. 343 s.